

Марина А.С.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Рябчикова Д.А.

ПрАТ «АПК-ІНВЕСТ»

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Ефективність функціонування агропромислового комплексу країни залежить від рівня та якості його фінансового забезпечення. В роботі проведено аналіз фінансового забезпечення сільського господарства зі сторони держави у порівнянні з закордонним досвідом, зроблено висновки про стан та достатність державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції. Встановлено, що існуючий на сьогодні обсяг державного фінансування є недостатнім для забезпечення функціонування галузі та розвитку окремих перспективних напрямів агропромислового комплексу. Напрями державної підтримки та існуючі урядові програми не вирішують в повному обсязі існуючі проблеми виробників сільськогосподарської продукції, здебільшого через недосконалість процедур та механізмів розподілу державної фінансової підтримки. Визначено, що найбільші обсяги державної підтримки при реалізації програм розвитку агропромислового комплексу припадають на фермерські господарства. Окреслені можливі напрями вирішення існуючих проблем у державному фінансуванні сільського господарства.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, фінансове забезпечення, аграрний сектор, державна підтримка, державне забезпечення, сільське господарство.

Maryna Anna

Donetsk National Technical University

Riabchykova Daria

PJSC «APK-INVEST»

FINANCING OF UKRAINE'S AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX: CURRENT STATE AND PROSPECTS

Summary. The orientation on development of the industries of agro-industrial complex is caused not only by geografo-climatic conditions of arrangement of Ukraine, but also need of ensuring food security of the country and sustainable development goals. Its share in the GDP structure of the country also determines the priority of agriculture. However, to date, the enterprises of the agribusiness cannot fully meet the requirements for financial resources from their own funds, so sufficient in terms of volumes and instruments and balanced in directions of state financial support is important for their functioning. The work carried out an analysis of the financial support of agriculture from the state in comparison with foreign experience, concluded on the state and adequacy of state support for agricultural producers. It has been established that the existing volume of state financing is not sufficient to ensure the functioning of the industry and the development of certain promising areas of the agro-industrial complex. Government support and existing government programs do not fully address the existing problems of agricultural producers, mainly because of inadequate procedures and mechanisms for the allocation of government financial support. Sustainable development of the domestic agro-industrial complex depends primarily on the amount of financial support from the state of agricultural producers, consumers and infrastructure development. From the rational allocation of funds among agricultural producers and the quality of government support programs. Despite the growth of State support for agro-industrial enterprises, its volume remains insufficient to ensure the effective development of producers, strengthen positions in the domestic and international agricultural market, and ensure an adequate level of food security of the State. Based on the experience of the leading countries in the implementation of State support for agriculture, it is appropriate not only to increase the volume of financing, but also to change the mechanisms for allocation and control of the use of State-provided financial resources.

Keywords: agro-industrial complex, financial support, agrarian sector, state support, state security, agriculture.

Постановка проблеми. Спрямованість на розвиток галузей агропромислового комплексу обумовлена не тільки географо-кліматичними умовами розташування України, а й необхідністю забезпечення продовольчої безпеки країни та цілей сталого розвитку. Пріоритетність сільського господарства визначається також його часткою в структурі ВВП країни. Однак, на сьогоднішній день підприємства АПК не можуть повністю задовольнити потреби у фінансових ресурсах за рахунок власних коштів, тому важливе значення для їх функціонування має достатня за обсягами та інструментами

й збалансована за напрямками державна фінансова підтримка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стану та якості фінансування агропромислового комплексу України є предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців та практиків. Стан та перспективи розвитку сільського господарства з урахуванням реалізації програм державної підтримки розглядаються в роботах Антонова А. [1], Конєвої І. [2], Кернасюка Ю. [3] та інших. Проте подальшого дослідження потребують питання вибору напрямів державного фінансування сільського господар-

ства для забезпечення сталого розвитку галузі в середньостроковій перспективі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на чисельність наукових досліджень в сфері державної підтримки розвитку підприємств агропромислового комплексу, аналіз сучасного стану видатків державного бюджету на реформування та підвищення ефективності одного з найперспективніших секторів економіки є досить актуальним, особливо в контексті забезпечення сталого економічного розвитку та продовольчої безпеки країни.

Метою статті є визначення напрямів фінансування агропромислового комплексу України на основі дослідження сучасного стану державної підтримки сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство займає близько 12% у структурі ВВП України і є однією з найперспективніших галузей що демонструє істотні темпи росту. Однак, не зважаючи на зростання, аграрний сектор не повною мірою використовує наявний потенціал. За результатами опитування виробників сільськогосподарської продукції, основними стримуючими факторами розвитку є погодні умови, недостатній попит, нестача робочої сили, нестача матеріалів і устаткування, фінансові обмеження. Через уповільнений оборот капіталу, брак власних ресурсів та складність залучення позичкового капіталу аграрний сектор не може повністю реалізувати наявний ресурсний біокліматичний потенціал. Таким чином, ефективний розвиток сільського господарства в Україні поки що не можливий без додаткової державної підтримки. Важливість підтримки аграрного сектору зі сторони держави обумовлена також його часткою у структурі експорту – майже 40% валютних надходжень припадає на сільськогосподарські товари.

У сучасній науковій літературі існує багато тлумачень поняття «державна підтримка» й у відношенні аграрного сектору зокрема. Найбільш широке та влучне визначення надано Гудзем О.Є. «державна підтримка аграрного сектору економіки як основний механізм реалізації державної аграрної політики є свідомим створенням сприятливих економічних, право-

вих, організаційних та інших умов розвитку сільськогосподарського виробництва, забезпеченого матеріальними та фінансовими ресурсами» [1, с. 60]. Тобто виробники сільськогосподарської продукції очікують від держави не тільки надходження фінансових ресурсів, а й реалізацію заходів щодо підтримки сталого розвитку сільських територій, збереження навколишнього середовища, реалізації програм щодо адаптації галузі до змін клімату, впровадження нових стандартів якості та екологічної безпечності продукції [3].

В Україні видатки на підтримку сільського господарства є досить незначними, про що говорить порівняння обсягів державної підтримки в інших країнах світу за методологією Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) (рис. 1).

За означеною методикою ключовим показником державної підтримки є рівень сукупної підтримки сільського господарства, який складається з трьох ключових напрямів – підтримка виробників (субсидії виробникам), підтримка споживачів (трансфери споживачам) і бюджетне фінансування загальних послуг. Показник є сумою усіх трансфертів в результаті здійснення державної підтримки сільського господарства, а співвідношення напрямів характеризує пріоритетні сфери розвитку в різних країнах в залежності від стратегії розвитку та означених цілей. Наприклад, у ЄС, Канаді та Туреччині понад 80% коштів спрямовується саме для підтримки виробників сільськогосподарської продукції, близько 5% – трансфери споживачам, а решта фінансових ресурсів йде на розвиток інфраструктури, маркетинг, сільськогосподарську освіту та інші загальні послуги.

А відповідно до програми підтримки розвитку сільського господарства США, більше 50% коштів спрямовуються на підтримку споживачів, близько 40% на підтримку виробників сільськогосподарської продукції і 10% на фінансування загальних послуг.

У 2018 р. найвищий рівень державної фінансової підтримки за даними OECD в розрахунку на 1 га ріллі був в країнах ЄС (931,7 дол. США) та Туреччині (839,2 дол. США). Не зважаючи на загальносвітові тенденції скорочення обсягів пря-

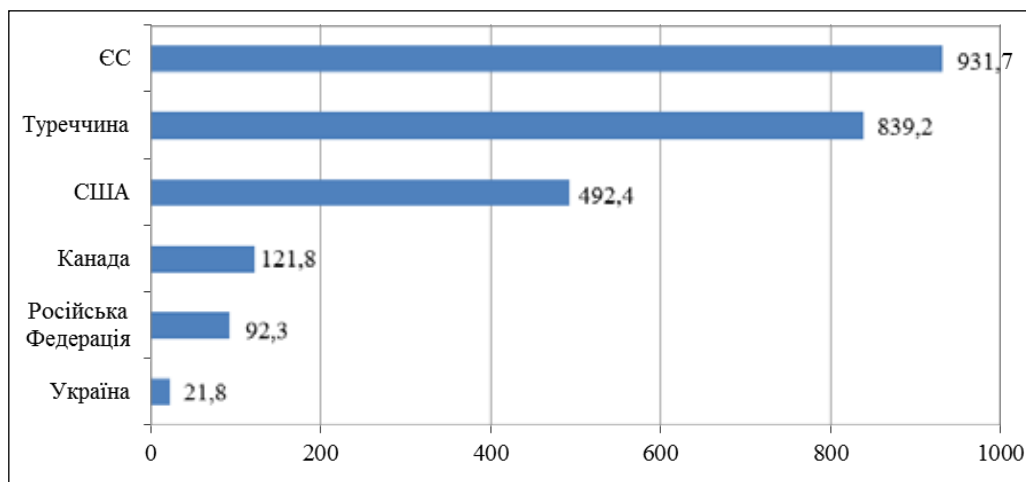

Рис. 1. Державна підтримка сільського господарства в окремих країнах світу, дол. США на 1 га ріллі [3]

мої державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції в переважній більшості розвинених країн світу, існуючий рівень фінансування суттєво перевищує аналогічний показник для вітчизняних компаній. Так, за методологією OECD, рівень державної підтримки сільського господарства в Україні становить лише 21,8 дол. США на 1 га ріллі, що відповідає лише 2% фінансування сільського господарства в країнах ЄС.

Ефективність державної підтримки агропромислового комплексу характеризується не тільки обсягами виділених коштів, а й механізмами та раціональністю їх розподілу. Основною проблемою в Україні щодо фінансування сільського господарства поки що залишається невідповідність обсягів виділених коштів наявним потребам та напрямкам розвитку (табл. 1).

Водночас, законодавством встановлено граничний розмір видатків на сільське господарство в структурі загального обсягу витрат держави на рівні 5%, таким чином протягом досліджуваного періоду спостерігається недостатній обсяг фінансування агропромислового комплексу. Не зважаючи на зростання абсолютних показників обсягів державної підтримки, питома вага видатків на фінансування сільського господарства зменшується у порівнянні з докризовими роками. Крім того, проектом Державного бюджету України на 2020 рік, відповідаючи загальносвітовим тенденціям, передбачається скорочення обсягів державного фінансування сільського господарства.

Процедура бюджетного фінансування агропромислового комплексу регулюється Законами України «Про Державний бюджет України» та «Про державну підтримку сільського господарства України» [6], а порядок витрачання бюджетних коштів щорічно визначається окремими постановами Кабінету Міністрів України. В Україні державна підтримка агропромислового сектору відбувається в трьох основних формах: пряма, умовно-пряма та непряма.

Пряма бюджетна підтримка передбачає надання субсидій підприємствам АПК у сфері інвестиційного та короткострокового кредитування; субсидування матеріального-технічних ресурсів і в цілому сільськогосподарського виробництва; надання субсидій на лізинг, для здійснення витрат капітального характеру та інше; надання коштів на компенсацію певної частки витрат виробників сільськогосподарської продукції, а також на страхування врожаю сільськогосподарських культур; субсидії на витрати капітального характеру, лізинг тощо.

Непряма бюджетна підтримка являє собою здійснення закупівель продукції сільського господарства і продовольства для потреб держави; здійснення регулювання ринку виробництва шляхом проведення товарних або закупівельних інтервенцій із зерном; здійснення захисту економічних інтересів виробників сільськогосподарської продукції при здійсненні агропромислової зовнішньоекономічної діяльності; надання коштів з метою розвитку сільських територій та підтримки аграрної науки.

Форма умовно-прямої підтримки державою здійснюється шляхом забезпечення організаційно-економічних умов розвитку агропромислового сектору для зміцнення позицій на споживчому ринку, а також виробничого потенціалу. Такими умовами може бути митно-тарифне регулювання, підтримка, державні закупівлі за допомогою Аграрного фонду України, забезпечення умов реалізації державних програм і проектів.

У Законі України «Про Державний бюджет» щороку зазначаються види державних цільових програм стосовно підтримки підприємств АПК, а також розмір видатків на них. До кожної з зазначених програм державної підтримки Кабінет Міністрів України або Міністерство агрополітики затверджує порядок надання, одержання і використання бюджетних коштів, в яких встановлюється перелік умов, у разі дотримання яких виробники сільського господарської продукції можуть отримати державну допомогу. Аналіз динаміки фінансування кожного напрямку відображений у табл. 2.

Загальний обсяг державного фінансового забезпечення АПК України за основними напрямками зростає: якщо у 2017 р. фінансове забезпечення становило 3 735,2 млн грн, то у 2018 р. вже 4 235,1 млн грн, а у 2019 р. заплановано 5 909,0 млн грн. Втім, найбільше зростання обсягів державної підтримки у порівнянні з 2017 р. спостерігається в галузі тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва): якщо у 2017 р. видатки на цей напрям сільського господарства становили лише 11,6 млн грн, то у 2018 вже 2 401,0 млн грн, й у 2019 передбачено обсяг фінансування на рівні 3 500,0 млн грн.

Зміни відбуваються не тільки в обсягах фінансування, а й в пріоритетах державної підтримки: зменшується фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів (на 167,7 млн грн) та фінансова підтримка виробників сільськогосподарської

Таблиця 1

Динаміка видатків Державного бюджету України на АПК, млн грн.

Показник	Роки					Відхилення (2018/2014)	
	2014	2015	2016	2017	2018	(+/-)	(%)
Видатки державного бюджету	430217,8	576911,4	684743,4	839243,7	985842,0	555624,2	229,15
Видатки міністерства аграрної політики та продовольства	5501,3	2123,7	2188,7	9039,4	11841,6	6340,3	215,25
Відсоток до загального обсягу видатків, %	1,28	0,37	0,32	1,08	1,20	-	-

Джерело: розраховано на основі [5]

Таблиця 2

Основні напрямки державної підтримки АПК України, млн грн.

Напрямок	Рік			Відхилення (2019/2017)
	2017	2018	Передбачено на 2019 рік	
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	294,9	266,0	127,2	-167,7
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	175,2	210,0	800,0	624,8
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	115,6	400,0	400,0	284,4
Надання кредитів фермерським господарствам	25,0	43,10	200,0	175
Державна підтримка галузі тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва)	11,6	2 401,0	3 500,0	3 488,4
Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	3 112,6	955,0	881,8	-2 230,8
Разом	3 735,2	4 235,1	5 909,0	2 173,8

Джерело: складено на основі [7]

продукції (на 2 230,8 млн грн). Інші напрямки фінансування продовжуються збільшуватися, зокрема у 2019 р. планується істотне зростання державного фінансування фермерських господарств: зростання обсягів фінансової підтримки розвитку фермерських господарств в чотири рази, збільшення обсягів кредитування фермерських господарств в 4,6 рази.

В Україні головним розпорядником коштів бюджету при реалізації програм підтримки сільського господарства є Міністерство агропромислової політики. Кошти розподіляються між розпорядниками нижчого рівня – головними департаментами агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій. У процесі надання державної фінансової підтримки створюються спеціальні комісії при департаментах, які приймають заяви та документи від потенційних отримувачів коштів державної допомоги – суб'єктів господарювання та в подальшому розглядають їх. До складу таких комісій входять представники вищих управлінь агропромислового розвитку, фінансових органів та інших організацій в залежності від виду бюджетної програми.

Міністерство аграрної політики та продовольства України кожного року розробляє урядові програми щодо надання реальної підтримки малим та середнім товаровиробникам сільськогосподарської продукції. До потенційних отримувачів коштів таких програм відносяться наступні категорії виробників сільськогосподарської продукції: фермери, кооперативи, агропідприємства та селяни. Аналіз урядових програм щодо здійснення державної підтримки розвитку окремих категорій підприємств у розрізі виду сільськогосподарської діяльності у 2018-2019 рр. наведено в табл. 4.

У 2019 більшість урядових програм у порівнянні з 2018 р. залишилися без змін. Так, держава й надалі передбачає компенсації виробникам сільськогосподарської продукції при купівлі чи модернізації техніки та обладнання, а також вартості насіння й саджанців в різних пропорціях в залежності від категорії виробника. Проте у 2019 році на 40% скорочуються дотації у тваринництво для усіх товаровиробників продукції. Додатковою формою державної підтримки сільського господарства у 2019 р. є субсидії для фермерських господарств та селян. Отримання

фінансової допомоги за окремими урядовими програмами відбувається при повному дотриманні встановлених певною програмою обов'язкових вимог. Отже процедура розподілу державної допомоги все ще є недосконалою та створює певні перешкоди в отриманні коштів виробниками сільськогосподарської продукції.

Таким чином, до найгостріших проблем у процесі надання фінансової підтримки розвитку агропромислового комплексу України, які потребують першочергового вирішення, слід віднести: недостатні обсяги фінансування підприємств АПК; нерівномірний й деколи нераціональний розподіл коштів між галузями агропромислового комплексу; відсутність налагодженого механізму функціонування та регулювання окремих складових та усього агропромислового комплексу; нераціональне використання наявних ресурсів та нехтування екологічними проблемами; відсутність зовнішнього фінансування розвитку сільського господарства.

Перспективними напрямками вирішення проблем розвитку агропромислового комплексу, крім збільшення обсягів державної фінансової підтримки, є зміна механізму державного розподілу бюджетних коштів та підвищення якості контролю за їх використанням; перерозподіл коштів на користь підтримки перспективних напрямів сільського господарства; реалізація програм стимулювання розвитку усіх категорій виробників сільськогосподарської продукції.

Висновки і пропозиції. На сьогодні власних фінансових ресурсів виробників сільськогосподарської продукції вкрай недостатньо для забезпечення власних потреб, тому державному фінансуванню такої важливої галузі економіки відводиться першочергове значення.

Сталий розвиток вітчизняного агропромислового комплексу залежить в першу чергу, від обсягів фінансової підтримки зі сторони держави виробників сільськогосподарської продукції, споживачів та розвиток інфраструктури; від раціонального розподілу коштів між виробниками сільськогосподарської продукції та якісного виконання урядових програм підтримки. Не зважаючи на зростання державної підтримки підприємств АПК, її обсяг все ще залишається недостатнім для забезпечення ефективного роз-

Таблиця 4

Урядові програми державної підтримки АПК України

Виробники	Мета урядової програми	Вид	Рік	
			2018	2019
Фермерство	Будування успішної моделі фермерського господарювання в Україні, а також стимулювання руху фермерів	Тваринництво	на утримання корови – 1500 грн.; купівля племінних ресурсів – 50% від вартості	на утримання корови – 900 грн.; купівля племінних ресурсів – 50% від вартості
		Рослинництво	80% вартості насіння та вартості за саджанці	80% вартості насіння та вартості за саджанці
		Техніка та обладнання	40% компенсації за купівлю техніку	40% компенсації за купівлю техніку
		Субсидії	–	40000–60000 грн. допомоги на господарство
Кооперативи	Отримання дієвої системи збуту продукції сільського господарства шляхом об'єднання виробників агропромислового комплексу	Тваринництво	на утримання корови – 1500 грн.; купівля племінних ресурсів – 50% від вартості	на утримання корови – 900 грн.; купівля племінних ресурсів – 50% від вартості
		Рослинництво	80% вартості за саджанці	80% від вартості садивного матеріалу
		Техніка та обладнання	25% компенсації за техніку; 70% компенсації за обладнання	25% компенсації за техніку; 70% компенсації за обладнання
Агровиробники	Утримування лідируючих позицій торгівлі на світовому ринку, створення продовольчої безпеки, розвиток села	Тваринництво	на утримання корови – 1500 грн.; купівля племінних ресурсів – 50% від вартості	на утримання корови – 900 грн.; купівля племінних ресурсів – 50% від вартості
		Рослинництво	80% вартості за саджанці	80% від вартості садивного матеріалу
		Техніка та обладнання	25% вартості за техніку	25% компенсації вартості техніки та обладнання
Селяни	Перетворення голів скота на джерело прибутку; забезпечення населення якісною продукцією харчування та її збут за межі України	Тваринництво	2500 грн. компенсації за теля	2500 грн. компенсації за теля
		Рослинництво	–	–
		Техніка та обладнання	–	–
		Субсидії	–	3000 грн. допомоги

Джерело: складено автором на основі [7]

витку виробників, зміцнення позицій на вітчизняному та міжнародному ринку сільськогосподарської продукції, забезпечення достатнього рівня продовольчої безпеки держави. Спираючись на досвід провідних країн в сфері реалізації

державної підтримки сільського господарства, доречним є не тільки збільшення обсягів фінансування, а й зміна механізмів розподілу та контролю використання наданих державою фінансових ресурсів.

Список літератури:

1. Антонов А.В. Напрями удосконалення форм державної підтримки розвитку сільських територій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=440> (дата звернення: 04.11.2019).
2. Конєва І.І. Державна підтримка підприємств АПК: стан та стратегія розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Випуск 14. URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/160.pdf> (дата звернення: 04.11.2019).
3. Кернасюк Ю. Державна підтримка АПК. *Агробізнес сьогодні*. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/14260-derzhavna-pidtrymka-apk.html> (дата звернення: 02.11.2019).
4. Гудзь О.Є. Фінансово-кредитна інфраструктура аграрної сфери України. *Економіка АПК*. 2009. № 6. С. 58–63.
5. Електроні дані. Мінфін. URL: <https://minfin.com.ua/ua> (дата звернення: 04.11.2019).
6. Про державну підтримку сільського господарства України. Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV (в редакції від 15.08.2018 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (дата звернення: 04.11.2019).
7. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/ua> (дата звернення: 01.11.2019).

References:

1. Antonov, A.V. (2012). Napriamy udoskonalennia form derzhavnoi pidtrymky rozvytku silskykh terytorii [Directions for improvement of forms of state support for rural development]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=440> (accessed: 04.11.2019).
2. Konieva, I.I. (2016). Derzhavna pidtrymka pidpriemstv APK: stan ta stratehiia rozvytku [State support for agricultural enterprises: state and strategy of development]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 14. URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/160.pdf> (accessed: 04.11.2019).
3. Kernasiuk, Yu. (2019). Derzhavna pidtrymka APK [State support for agriculture]. Ahrobiznes sohodni. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/14260-derzhavna-pidtrymka-apk.html> (accessed: 02.11.2019).
4. Hudz, O.Ye. (2009). Finansovo-kredytна infrastruktura ahrarnoi sfery Ukrainy [Financial and credit infrastructure of the agricultural sector of Ukraine]. *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 58–63.
5. Elektroni dani. Minfin. URL: <https://minfin.com.ua/ua> (accessed: 04.11.2019).
6. Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 № 1877-IV (v redaktsii vid 15.08.2018 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (accessed: 04.11.2019).
7. Ofitsiyni sait Ministerstva ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. URL: <https://minagro.gov.ua/ua> (accessed: 01.11.2019).